

ФРАНСОА
ВОЛТЕР

ВЕКЪТ НА
ЛУИ XIV

ТОМ I

Превод от френски
Венелин Пројков

Библиотека

Тезаурус

№ 1	Уилям Шекспир	<i>Великите трагедии</i>
№ 2	Мирча Елиаде	<i>Трактат по история на религиите</i>
№ 3		<i>Книга на мъртвите</i>
№ 4	Мирча Елиаде	<i>Шаманизмът и архаичните техники на екстаза</i>
№ 5	Мирча Елиаде	<i>Йога. Безсмъртие и свобода</i>
№ 6	Леонардо	<i>Трактат за живописиста</i>
№ 7	Марина Цветаева	<i>Живот в огъня</i>
№ 8		<i>Попол Вух. Древните истории на Киче</i>
№ 9	Платон	<i>Държавата</i>
№ 10	Николо Макиавели	<i>Владетелят</i>
№ 11	Освалд Шпенглер	<i>Залезът на Запада, т. 1 и 2</i>
№ 12	Джеймс Фрейзър	<i>Златната клонка, част 1 и 2</i>
№ 13	Цао Сюецин	<i>Сън в алени покои, т. 1</i>
№ 14	Франсоа Волтер	<i>Векът на Луи XIV, т. 1</i>

СЪДЪРЖАНИЕ

Волтер до милорд Харви,
министър на правосъдието на Англия / 7

ГЛАВА I. Въведение / 15

ГЛАВА II. Държавите в Европа преди Луи XIV / 21

ГЛАВА III. Малолетие на Луи XIV. Победи на французите под
водачеството на великия Конде, все още херцог Д'Анген / 39

ГЛАВА IV. Гражданска война / 47

ГЛАВА V. Продължение на гражданската война и край
на въстанието през 1652 г. / 67

ГЛАВА VI. Състояние на Франция до смъртта
на кардинал Мазарини през 1661 г. / 79

ГЛАВА VII. Луи XIV управлява самолично. Той принуждава
австрийския испански род да му отстъпи навсякъде първенство-
то, а двора в Рим да му даде удовлетворение. Купува Дюнкерк.
Помага на императора, на Португалия, на генералните щати,
при него кралството процъфтява и става застрашително / 103

ГЛАВА VIII. Завоюване на Фландрия / 113

ГЛАВА IX. Завоюване на Франш Комте. Аахенски мир / 119

ГЛАВА X. Дела и великолепие на Луи XIV. Странно
премеждие в Португалия. Казимйеж във Франция. Помощ
за Кандия. Завоюване на Холандия / 125

ГЛАВА XI. Изтегляне от Холандия. Повторно
завоюване на Франш Комте / 145

ГЛАВА XII. Отлична кампания и смърт на Тюрен.
Последна битка на Конде при Сенеф / 153

ГЛАВА XIII. След смъртта на Тюрен, до сключването на
Неймехенския мирен договор през 1678 г. / 163

ГЛАВА XIV. Превземане на Страсбург. Бомбардиране на Алжир. Подчиняване на Генуа. Пратеничество от Сиам. Предизвикателство към папата в самия Рим. Борба за изборителското място на Кьолн / 175

ГЛАВА XV. Крал Джеймс детрониран от своя зет Вилем (Уилям III) и закрилян от Луи XIV / 187

ГЛАВА XVI. Събитията на континента, докато Уилям III завладява Англия, Шотландия и Ирландия, до 1697 г. Пфалц отново гори. Победи на маршалите Катина и Люксембург и пр. / 201

ГЛАВА XVII. Договор със Савоя. Брак на херцога на Бургундия. Рисвикски мир. Състояние на Франция и на Европа. Смърт и завещание на Карлос II, крал на Испания / 219

ГЛАВА XVIII. Незабравима война за наследството на испанската монархия. Действия на министрите и пълководците до 1703 г. / 247

ГЛАВА XIX. Поражението в битката при Бленхайм или Хьохщет и последствията от него / 269

ГЛАВА XX. Поражения в Испания; поражения в битките при Рамий и при Торино и последствия от тях / 279

ГЛАВА XXI. Продължение на негодите за Франция и за Испания. Луи XIV изпраща своя главен министър да моли за мир. Изгубената битка при Малплаке и пр. / 291

ГЛАВА XXII. Луи XIV продължава да иска мир и да се отбранява. Херцог Дьо Вандом утвърждава на престола краля на Испания / 315

ГЛАВА XXIII. Победа на маршал Дьо Вилар при Денен. Положението се възстановява. Общ мир / 327

ГЛАВА XXIV. Описание на Европа подир Утрехтския мир до смъртта на Луи XIV / 341

ГЛАВА XXV. Особенности и анекдоти от властването на Луи XIV / 345

Волтер до милорд Харви, министър
на правосъдието на Англия

1740 г.

Милорд,

Не ми се сърдете тъй много, задето наричам предния век „век на Луи XIV“. Отлично зная, Луи XIV не е имал честта да бъде благодетел на хора като Бейл, Нютон, Халей, Адисън или Драйдън; ала нима папа Лъв X е извършил всичко през века, назван на негово име? Нима е нямало и други владетели, допринесли за възпитанието и просвещението на човешкия род? И все пак името на Лъв X взима надмощие, тъй като той е насърчавал изкуствата повече от всички. Та кой крал в това отношение е служил по-предано на човечеството от Луи XIV? Кой крал е бил по-благодетелен, с по-изискан вкус, поощрил по-прекрасни градежи? Несъмнено той не е извършил всичко, което е могъл, защото е бил човек; ала е сторил повече от всеки друг, защото е бил велик човек; най-силното ми основание да го уважавам извънмерно е, че при всичките му признати грехове той е по-славен от всеки свой съвременник; и макар да е лишил Франция от един милион души и всички те да са имали хъс да го хулят, цяла Европа го почита и го нарежда сред най-великите, сред най-добрите монарси.

Милорд, назовете ми един поне владетел, който да е привлякъл при себе си повече кадърни чужденци, който да е подкрепил повече заслугите на своите поданици! Шейсетина европейски учени са получили възнаграждения от него и са били удивени, че той ги знае.

„Макар кралят да не е Ваш владетел – написал им господин Колбер, – желае да бъде Ваш благодетел; той ми нареди да Ви изпратя тук приложената полица за осребряване като знак за неговото уважение.“ Хора от Бохемия, от Дания получили подобни писма, дошли от Версай. Гуиелмини си построява къща във Флоренция с дареното от Луи XIV; той изписва името на краля на фронта – а Вие сте против името му да стои начело на упоменатия от мене век!

Стореното от него в неговото кралство завинаги ще служи за пример. Той натоварва с възпитанието на своя син и на своя внук най-красноречивите и най-учените мъже в Европа. Той има грижата да уреди на служба три от децата на Пиер Корней – двоица в армията, а третия в лоното на Църквата. Той поощрява едва-що напъпилите заслуги на Расин с внушително дарение за един неизвестен младеж без собствено състояние; и когато геният се усъвършенства, талантите¹, тъй често несвързани с успеха, допълват неговия успех. Нещо повече, той бива осенен от милостта, та нерядко и от привързаността на своя господар, чийто поглед сам по себе си бил благо. През 1688 и през 1689 г. е бил участник в пътуванията до Марли, до които толкова са се домогвали придворните; когато кралят боледувал, той оставал да спи в стаята му и му четял шедьоврите на красноречието и поезията, красили това превъзходно управление.

Дарената обмислено милост е, която служи за образец и вдъхновява великите гении: твърде много е да се градят основи, не е малко те да се поддържат; ала задоволим ли се с такива гра-

---

¹ Авторът има предвид талантите и като мярка за стойност. – Б.пр.

дежи, нерядко подготвяме сродни съдби и за ненужните, и за великите хора; така в един кошер се приемат и пчелите, и търтеите.

Луи XIV мисли за всичко; той е закрилял академиите и е отличавал проявилите се. Милостта му не се е простирила само спрямо едни заслуги за сметка на други, както се случва при някои владетели, които покровителстват не онова, което е добро, а онова, което им допада; физиката и изучаването на античността са привличали неговото внимание. То не изневерява дори през време на водените срещу Европа войни; построявайки триста цитадели и уреждайки пехота от четиристотин хиляди войници, той издига и парижката Обсерватория, прокарва и меридиан през територията на цялото кралство – единствено по рода си начинание в света. Заповядвал е в неговия дворец да бъдат печатани преводи на добрите гръцки и латински автори; изпращал е геометри и физици вдън африканските и американските дебри, за да се сдобият с нова ученост. Помислете, милорд – та ако не бяха пътуванията и експериментите на онези, които той изпраща в Кайен през 1672 г., без измерванията на господин Пикар¹ Нютон никога не би направил своите открития върху привличането на телата. Вижте, моля Ви, хора като Касини и Хюйгенс, напуснали и двамата своите родни страни, на които бездруго са правили чест, за да са във Франция и да се радват на уважението и на благодеянията на Луи XIV. Та нали дори и англичаните са му задължени, ако не знаете това? Бихте ли ми казали в чий двор Чарлс II получава блестящото си възпитание, своя вкус? Нима добрите автори на Луи XIV не са за вас пример? Нима не покрай тях вашият мъдър Адисън, човекът от Вашата нация, прилежаващ най-изискания вкус, достига често до своите отлични критични бележки? Епископ Бърнет признава, че този вкус, възприет от придворните на Чарлс II, променя дори духовенството у вас въпреки различието между нашите религии: дотолкова

---

¹ Абат Ж. Пикар, професор по астрономия в Колеж дьо Франс и член на Академията на науките. – Б.фр.изд.

силно е влиянието на свещения разум! Кажете ми дали добрите книги от това време не са послужили, за да се образават всички сановници на Империята? Та в кой германски двор не е гледан френски театър? Кой владетел не се е стремил да подражава на Луи XIV? Коя нация не е следвала тогава модите от Франция?

Милорд, Вие упоменавате цар Петър Велики, родоначалник на изкуствата в своята страна, създател на една нова нация; казвате, че въпреки това неговият век няма да бъде наречен в Европа *век на цар Петър*; заключението Ви е, че не е редно да наричам миналия век „век на Луи XIV“. По мое мнение разликата е осезаема. Цар Петър получава познания при други народи; той въвежда при себе си техните изкуства. Луи XIV обаче гради учеността на много нации: всичко, дори греховете му, им е от полза. Протестантите, напуснали неговата държава, пренасят и у вас индустрии, обогатявали Франция. Нищо ли са за Вас множеството манифактури за коприна и кристали? Тъкмо последните бяха усъвършенствани у вас от наши бежанци и ние изгубихме онова, което вие сте спечелили.

И най-сетне, милорд, френският език почти стана световният език. Кому дължим това? Дотам ли бе разпространен той през времето на Анри IV? Със сигурност не; познати са били само италианският и испанският. Промяната бе осъществена от нашите великолепни писатели. Ала кой е закрилял, наемал, поощрявал тези великолепни писатели? Господин Колбер, ще кажете Вие; признавам това, дори твърдя, че министърът трябва да споделя славата на господаря; но какво би сторил Колбер при един друг владетел, при вашия крал Уилям, който нищо не харесвал, при испанския крал Карлос II, пък и при други държавни глави?

Не ще ли повярвате, милорд, че Луи XIV е осъществил реформи в не една област във вкусовете на своя двор? Той избира Люли за свой музикант и отнема първенството на Камбер, тъй като Камбер е бил посредствен, а Люли е притежавал достойнства. Умеел е да отличава характера на гения; предлагал на Кинò сюжети за неговите опери; давал е наставления на Лъобрен за неговите живописни творения; подкрепял е Боало, Расин и

Молиер срещу техните неприятели; поощрявал е и положителните, и изящните изкуства, и винаги е бил наясно с материята; отпуснал е заеми на Ван Робе за изграждането на манифактурите му; давал е милиони на Индийската компания, основана от него; уреждал е учени и храбри офицери да получават пенсии. При неговото властване не просто са вършени големи неща – той сам ги е вършил. Милорд, приежете, че издигам в негова чест паметник, който до голяма степен полагам и за полза на човешкия род.

Почитам Луи XIV не само защото е сторил добрини на французите, а защото е сторил добрини на всички хора; пиша за него в качеството си на човек, а не на поданик; искам да обрисувам миналия век, а не просто един владетел. Омръзнали са ми истории, които разказват само за приключенията на някой крал, сякаш той е живял сам или сякаш нищо освен неговите дела не е съществувало: с една дума, аз пиша историята не на един велик крал, а по-скоро на един велик век.

Пелисон¹ би писал по-красноречиво от мен; той обаче е бил придворен и са му плащали. При мен не е налице нито едното, нито другото: подтикът да кажа истината е мой.

Надявам се в този труд да откриете и Ваши собствени убеждения, милорд; колкото по-близо съм до Вашата мисъл, толкова повече бих могъл да разчитам на обществено признание.

---

¹ Пол Пелисон (1624–1693), официален историограф на Луи XIV от 1670 г. – Б.пр.

ВЕКЪТ
НА ЛУИ XIV

ГЛАВА I.

Въведение

Стремежът ни не е да създадем само животопис на Луи XIV; поставяме си и по-обширна цел. Желая да се опитаме да обрисуваме за потомците не действията на един-единствен човек, а духа на хората през един век, надминал другите със своето просвещение.

Всяко време произвежда герои и политици: всички народи са претърпявали революции; всички истории почти се изравняват помежду си за оня, който иска да запагети просто фактите. Който обаче мисли и – това е нещо още по-рядко – който притежава добър вкус, ще отбележи само четири века в световната история. Благословените времена са именно онези, в които изкуствата са били доведени до съвършенство и които, представлявайки съответно епоха за величието на човешкия дух, са и образец за бъдните поколения.

Първият от тези векове, увенчани с истинска слава, е векът на Филип и Александър, или още на Перикъл, Демостен, Аристотел, Платон, Апелес, Фидий, Праксител; честта се е паднала помежду границите на Гърция; тогава цялата останала земя е била варварска.

Втората епоха е на Цезар и на Август, в нея се открояват още имената на Лукреций, Цицерон, Тит Ливий, Вергилий, Хораций, Овидий, Варон, Витрувий.

Третата е онази, настъпила подир превземането на Константинопол от Мехмед II. Читателят може би ще си спомни, че тога-

ва в Италия един род на обикновени граждани предприема нещо, което би следвало да бъде дело на кралете на Европа. Медичите призовават във Флоренция учените, които турците пропъждат от Гърция; настъпват славни времена за Италия. Изящните изкуства там се въземат; италианците ги смятат за добродетел, тъй както древните гърци са ги отъждествявали с мъдростта. Всичко клони към съвършенство.

Изкуствата, все тъй присадени от Гърция в Италия, намират благодатна почва и внезапно принасят плодове. Франция, Англия, Германия, Испания на свой ред пожелават подобни плодове, ала те или не се прихващат при тия климати, или повехват твърде бързо.

Франсоа I поощрява учените, но те са само учени; той има своите архитекти, но никой от тях не е Микеланджело или пък Паладио; напразно се опитва да създаде школи в живописа – поканените от него италиански художници не успяват да обучат френски последователи. Тук-там по някоя епиграма и по някое повествование съставляват цялата ни поезия. По времето на Анри II единствената ни модерна прозаична книга е произведението на Рабле.

Накратко, само италианците са имали всичко, като изключим тяхната музика, която още не била усъвършенствана, както и експерименталната философия, също непозната другаде, към която най-сетне прави пробив Галилей.

Четвъртият век е онзи, който назоваваме „век на Луи XIV“, и който от четирите може би най-много се доближава до съвършенството. Обогатен от откритията на трите предходни, той осъществява в някои области повече от всички тях, взети заедно. Всъщност всички изкуства не са били възходящо застъпени при Медичите, при Август и при Александър; като цяло човешкият разум се е усъвършенствал. Същинската философия е станала позната през тъкмо това време, и истината е, че между последните години на кардинал Дьо Ришельо, та до онези, последвали смъртта на Луи XIV, в нашите изкуства, в нашите умове, в нашите нрави, както и в нашето управление се извършва обща ре-

волюция, която бележи завинаги с безусловна прослава нашето отечество. Благодатното влияние не се ограничава с Франция; то се разпростира и над Англия, пораждайки пример, от който се е нуждаела тогава тази високодуховна и храбра нация; пренесло е изискан вкус в Германия, науки в Русия; оживило е дори позадрямалата Италия – и Европа е задължена за възпитанието и обществения си дух на двора на Луи XIV.

Нека да не си въобразяваме, че в тези четири епохи не е имало беда и престъпления. Съвършенството на изкуствата, упражнявани от мирните граждани, няма как да възпре амбициите на властниците, размирничеството на народите, възникващите понякога метежни и злостни кроежи на духовниците и монасите. Лошотата на хората е една през всички векове – ала единствено през тези четири епохи познавам велики таланти, които ги отличават.

Преди този век, наречен от мен век на Луи XIV, който започва приблизително с установяването на Френската академия¹, италианците са наричали варвари всички „отвъдпланинци“; нека си признаем, французите донякъде са заслужавали това обидно прозвище. Бащите им са съчетавали романтичната галантност с чисто готска грубост. Не са упражнявали почти никое от изящните изкуства, а това доказва, че и полезните са били пренебрегвани – когато необходимото бъде усъвършенствано, бързо се насочваме към красивото и милото; не е за чудене, че живописата, скулптурата, поезията, красноречието и философията са били почти непознати за една нация, която иначе е имала пристанища край Океана и Средиземноморието, ала не и флота, и която, бидейки до изнемога влюбена в разкоша, е разполагала едва с ограничен брой жалки манифактури.

Еврейите, генуезците, венецианците, португалците, фламандците, холандците, англичаните едни подир други осъществяват

---

¹ Луи XIV е роден на 5 септември 1638 г.; Академията е основана през 1635 г. – Б.фр.изд.

търговията в полза на Франция, която си няма понятие от принципите ѝ. Когато Луи ХІІІ бива коронясан, той не разполага дори с един кораб; в Париж обитават под четиристотин хиляди души, красят го може би четири хубави сгради; останалите градове в кралството приличат на селищата, каквито виждаме отатък Лоара. Цялото благородничество си седи сред полята в кули, обкръжени от крепостни ровове, и потиска ония, които обработват земята. Големите пътища са почти непроходими; в градовете липсва полиция, държавата няма пари, а правителството почти неизменно не получава кредити от чуждите нации.

Редно е да си даваме сметка, че след западането на рода на Шарльоман Франция повече или по-малко тъне в подобна слабост, тъй като никога не се е радвала на добро управление.

За да бъде могъща една държава, трябва или народът да разполага със свобода, основаваща се върху закони, или авторитетът на владетеля да бъде строг и неподлежащ на противоречия. Във Франция народните слоеве са роби до епохата на Филип Огюст; сеньорите са тирани до времето на Луи ХІ, а кралете, заети непрестанно да поддържат своето първенство сред своите васали, така и нямат възможност да помислят за щастието на поданиците си – нито пък власт, та да ги направят щастливи.

Луи ХІ прави много за могъществото на кралската длъжност, но нищо за добруването и за прославата на нацията. Франсоа І посява търговията, навигацията, литературата и всички изкуства; той обаче е твърде нещастен, не успява да ги укорени във Франция и те загиват заедно с него. Анри Велики¹ се е канел да изтръгне Франция от бедствията и варварството, в които тя отново е потопена подир трийсетгодишно неразбирателство, ала бива убит в своята столица сред народа, за чието щастие бил започнал да се грижи. Кардинал Дьо Ришельо, зает да подкопава австрийската държавност, калвинизма и благородниците, не се радва на необходимото спокойствие в своята мощ, та да проведе

---

¹ Авторът нарича така Анри ІV. – Б.пр.

реформи сред нацията; и все пак той поне е започнал това благодатно дело.

Ето как в продължение на деветстотин години геният на французите неизменно е затъвал под някакво готско управление, сред разделение и граждански войни, без закони и установени обичаи, попроменяйки на всеки два века един все тъй груб език; недисциплинираните високородни лица са познавали само войната и леността; духовниците са живеели сред разсипия и невежество, а народните слоеве не са разполагали с индустрия и са се влачели сред нищета.

Французите не взимат участие нито във великите географски открития, нито във възхитителните изобретения на другите нации: книгопечатането, барутът, стъклата, телескопите, пергелът с деления, пневматическата машина, същинското устройство на Вселената не са тяхно достойние; те са организирали рицарски турнири, докато португалците и испанците са откривали и завоювали нови светове на изток и на запад от познатия свят. Карл V вече вкарва в Европа съкровищата на Мексико, още преди поданици на Франсоа I да открият безплодните земи на Канада – и все пак дори покрай малкото, постигнато от французите в началото на шестнайсети век, се вижда на какво са способни те при силно водачество.

Възнамеряваме да покажем какви са били при Луи XIV.

Напразно ще бъде очакването тук – повече от изобразяването на предните векове – да се открият внушителните подробности около войните, около превземанията и предаването на градове посредством оръжието и как се е сменяла властта чрез договори. Безброй интересни за съвременниците обстоятелства се губят от погледа на потомците и остава обзорът на главните събития, определили съдбините на империите. Не всичко направено заслужава да бъде описано. В тази история ще се придържаме към онова, което заслужава вниманието на всяка епоха, което изобразява гения и нравите на хората, което може да бъде поучително и да поощри възлюбването на добродетелта, на изкуствата и на отечеството.

Вече представихме Франция и другите държави на Европа преди раждането на Луи XIV; тук ще приведем големите политически и военни събития през неговото управление. Отделно ще бъде засегнато вътрешното устройство на кралството, твърде важно за народните слоеве. Голямо място ще бъде отделено на частния живот на Луи XIV, на особеностите в неговия двор и в неговото властване. На други места ще бъдат разгледани изкуствата, науките, напредъкът на човешкия дух през този век. Най-сетне ще стане дума и за Църквата, тъй отдавна свързана с управлението, която ту го отслабва, ту го усилюва – и която, бидейки натоварена с поддържането на нравствеността, често се оказва въвлечена в политиката и в човешките страсти.